

Zdzisław Jakubowski

Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków
Gospodarczych SGGW

Znaczenie używek w gospodarce krajów rozwijających się

Wstęp

Charakterystyczną cechą współczesnych cywilizacji jest wzrost spożycia różnego rodzaju środków stymulujących, podniecających i narkotycznych, w tym tych najbardziej znanych, jak kawa, kakao, herbata, tytoń, chmiel. Udział wymienionych produktów, łącznie z używkami mniej znanymi, w handlu światowym jest znaczący i stanowi około 50% wartości wszelkich produktów pochodzenia rolniczego trafiających na rynki międzynarodowe. Ten duży udział wynika z faktu lokalizacji produkcji większości używek w ograniczonej liczbie krajów rozwijających się, podczas gdy konsumpcja używek ma miejsce głównie w grupie krajów rozwiniętych.

Rosnący popyt na używki rozwiązuje wiele problemów ekonomicznych w krajach producenckich, stwarzając jednocześnie szereg problemów społecznych i zdrowotnych, jak to obserwujemy na przykład w związku z nadużywaniem tytoniu zarówno w krajach rozwiniętych jak i rozwijających się. Sięganie po środki stymulujące nie jest jednak właściwością tylko człowieka wysoko rozwiniętej cywilizacji. Różne są przyczyny i motywacje sięgania po używki. Wykorzystuje się je jako stymulatory aktywności życiowej, jako środki łagodzące łaknienie, a w skrajnych przypadkach jako ucieczkę przed otaczającą rzeczywistością. Nierzadko konsumpcja używek jest wmontowana w obyczajowość społeczną i kulturę. Wraz ze wzrostem produkcji i spożycia używek rodzą się problemy moralne. Uprawa roślin dostarczających używek oznacza zajęcie ogromnych powierzchni użytków rolnych, które w czasach, gdy corocznie setki milionów ludzi cierpi głód, a wiele tysięcy umiera z braku pożywienia, mogłyby być wykorzystane pod uprawy żywieniowe. Z drugiej jednak strony, eksport używek stanowi często jedyne znaczące źródło dewiz na poziomie kraju i dochodów na poziomie producenta.

Naczelną pozycję na liście używek zajmuje kawa, której picie zostało zapoczątkowane przez Arabów między XI a XII wiekiem. Do Europy zwyczaj

picia kawy trafił znacznie później, bo dopiero w XVII wieku. Pierwsza kawiarnia w Wiedniu została otwarta w 1683 roku. Na przestrzeni ponad 300 lat spożywania kawy w Europie wykształciły się regionalne gusty i upodobania odnośnie odmiany i sposobu przygotowania kawy. W Polsce na przykład 80% sprzedawanej kawy to robusta, o wyrazistym, mocnym smaku. Dla odróżnienia konsumenci zachodnioeuropejscy spożywają więcej arabiki, kawy łagodnej i równie aromatycznej. Uważana za bardziej szlachetną kawa arabika wywodzi się z Etiopii i jej naturalnym siedliskiem są wyżej położone obszary tropikalne, podczas gdy robusta zaaklimatyzowała się na tropikalnych nizinach.

Orzeźwiająca i stymulująca właściwości herbaty zostały rozpoznane już 2700 lat p.n.e. Powszechny zwyczaj parzenia herbaty zadomowił się w Chinach w IV wieku, a w Europie, podobnie jak picie kawy, przyjął się dopiero w XVII wieku. Sto lat później zarysowały się różnice upodobań narodowych. W jednych krajach zdecydowanie przeważało spożycie herbaty (Rosja, Wielka Brytania), w innych preferowano kawę (USA, Skandynawia, Europa), w jeszcze innych nie wykształciły się wyraźne preferencje odnośnie tych używek (Francja, Hiszpania). Herbata wywodzi się z Azji i tam koncentrują się główne rejony uprawy, mimo że od ubiegłego stulecia rozpowszechniona została uprawa herbaty w Afryce (Kenia, Uganda).

Zapotrzebowanie na kakao zależy w znacznie większym stopniu niż w przypadku innych używek od ogólnego poziomu życia mieszkańców poszczególnych krajów lub członków społeczeństw lokalnych. Wahania popytu na ten surowiec, związane z koniunkturą gospodarczą całych krajów i regionów, decydują o dużych wahaniami cen na rynku światowym i przynoszą określone negatywne skutki dla producentów kakao, dla których spadek popytu oznacza istotne straty wynikające z konieczności akceptacji każdej oferowanej ceny, ponieważ ziarno kakaowe może być magazynowane tylko przez krótki okres. Chociaż ojczyzną drzewa kakaowego są prawdopodobnie obszary dorzecza Amazonki i Orinoko, to obecnie większość ziarna kakao na rynek światowy dostarczają producenci z Afryki Zachodniej. Odbiorcą ziarna kakaowego jest głównie przemysł cukierniczy, zużywający poważne ilości surowca do wyrobu czekolady. W obecnej postaci czekolada jest produkowana od około 100 lat.

Tytoń jest jedną z najbardziej popularnych na świecie używek uzyskiwaną z dwóch gatunków roślin: tytoń szlachetny – *Nicotiana tabacum* i tytoń machorka – *Nicotiana rustica*. Duża tolerancja na warunki klimatyczne sprawia, że tytoń uprawiany jest w różnych strefach klimatycznych, od tropików po strefę umiarkowaną, jednakże ponad 90% produkcji światowej pochodzi z plantacji położonych w strefie międzyzwrotnikowej. Uprawa tytoniu możliwa jest tylko tam, gdzie okres bez przymrozków wynosi co najmniej 160 dni. Stopniowo tytoń

rozprzestrzeniał się w Europie stając się powszechnie stosowaną używką. Szybko przyjął się również w świecie muzułmańskim. Formy wykorzystania tytoniu ewoluowały od palenia fajki w XVII wieku, przez zażywanie tabaki i żucie tytoniu w wieku XVII, palenie cygar w wieku następnym, do najpowszechniejszej obecnie formy jaką jest palenie papierosów.

Rejonizacja upraw i poziom spożycia

Specyfiką rolnictwa krajów rozwijających się jest produkcja artykułów rolniczych, które w większości są konsumowane w krajach rozwiniętych. Dotyczy to głównie surowców rolniczych dla przemysłu, takich jak kauczuk, włókna roślinne, a także używek i owoców. W krajach tych funkcjonuje wyraźny podział na sektor rolnictwa eksportowego i znacznie mniej nowoczesny sektor dostarczający produktów żywnościowych głównie na samozaopatrzenie gospodarstw domowych i rynek wewnętrzny.

Cechą wyróżniającą produkty eksportowe rolnictwa krajów rozwijających się jest duża koncentracja uprawy. Indie, Chiny, Sri Lanka i Kenia dostarczają ponad 70% światowej produkcji herbaty¹. 56% światowych zbiorów kawy pochodzi z 5 krajów z Brazylią na czele. W Wybrzeżu Kości Słoniowej, Ghanie, Indonezji i Brazylii w 1998 roku wyprodukowano 75% ziarna kakao, w tym 39% w Wybrzeżu Kości Słoniowej. Na dwóch wschodnioafrykańskich wyspach Zanzibar i Pemba zbiera się 80% światowych zbiorów goździków. Produkcja tytoniu jest bardziej rozproszona. Wprawdzie liderem w produkcji tytoniu są Chiny (36%), lecz następnymi w kolejności producenci, Stany Zjednoczone, Indie, Brazylia i Unia Europejska, wyprodukowali w 1998 roku odpowiednio 9,8, 9, 7,2 i 5% tytoniu. Widoczna jest przy tym lokalizacja upraw w krajach rozwijających się: kakao w 100%, kawa 99,95%, herbata 95,4% i tytoń 78,5%. Uwzględnieni w tabeli 1 główni producenci herbaty dostarczają 94% tej używki wytwarzanej w krajach rozwijających się. Podobnie jest w przypadku kakao, którego w wymienionej grupie krajów produkuje się 92%. Tytoń jest używką o szerszym zasięgu uprawy. Chociaż produkowany jest głównie w krajach rozwijających się, to znaczący udział w światowej produkcji mają kraje rozwinięte. Wyszczególnione w tabeli 1 kraje mają 78% udziału w produkcji światowej tej używki.

¹M. Zajączkowska, Podaż i spożycie herbaty w Polsce w latach 1950–1995, *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, Zeszyty Naukowe SGGW*, nr 29, 1997, s. 76.

Tabela 1

Lokalizacja głównych obszarów uprawy i produkcja używek w 1998 roku w tys. ton

Herbata		Kawa.		Kakao		Tytoń	
Świat	2963	Świat	6456	Świat	2895	Świat	7059
Kraje rozwija- jące się ogółem	2826	Kraje rozwija- jące się ogółem	6453	Kraje rozwija- jące się ogółem	2895	Kraje rozwija- jące się ogółem	5543
Indie	870	Brazylia	1690	WKS	1120	Chiny	2536
Chiny	648	Kolumbia	732	Ghana	380	Kraje rozwi- nięte	1516
Kenia	294	Indonezja	455	Indonezja	370	USA	694
Sri Lanka	280	Wietnam	392	Brazylia	282	Indie	635
Indonezja	152	WKS*	332	Nigeria	145	Brazylia	510
Kraje rozwi- nięte	137	Meksyk	228	Kamerun	130	Unia Europej- ska	353
Turcja	120	Indie	228	Malezja	118	Kraje trans- formujące	
Japonia	91	Etiopia	204	Dominikana	59	gospodarke	289
Iran	69	Gwatemala	183	Meksyk	39	Turcja	262
		Uganda	180	Ekwador	35	Zimbabwe	260
						Indonezja	137
						Grecja	137
						Włochy	133
						Malawi	125
						Argentyna	116

* Wybrzeże Kości Słoniowej

Źródło: FAOSTAT, Rzym 1999.

W krajach rozwiniętych konsumuje się ponad 70% światowej produkcji kawy i 83% kakao. Rozmiary konsumpcji tych używek w grupie krajów bogatszych od dłuższego czasu utrzymują się na tym samym poziomie. Ograniczone są także możliwości wzrostu poziomu konsumpcji w byłych krajach z centralnie planowaną gospodarką. Perspektywy wzrostu produkcji i eksportu kawy i kakao uzależnione są w dłuższym okresie od poziomu konsumpcji tych używek w krajach rozwiniętych. Próby zwiększania podaży bez uwzględniania zapotrzebowania krajów rozwiniętych prowadzi do drastycznego spadku cen na rynku światowym. W przypadku herbaty i tytoniu sytuacja jest odmienna. Większość produkowanej na świecie herbaty (70%) jest konsumowana w krajach rozwijających się. Wyraźna jest przy tym tendencja wzrostowa spożycia herbaty w tej grupie krajów. Podobnie jest z tytoniem, którego spożycie w krajach rozwiniętych od roku 1980 zmniejszyło się o 0,5 kg na osobę, do poziomu 1,5 kg, a do roku 2010 przewidywane jest dalsze zmniejszenie się spożycia o następną

0,5 kg. Dla odmiany w krajach rozwijających się spożycie tytoniu wzrosło do 1,1 kg/osobę i przewiduje się osiągnięcie poziomu 1,4 kg/osobę w 2010 roku. Następuje wyraźne przesunięcie światowego spożycia tytoniu w kierunku grupy krajów biedniejszych. W 1995 roku kraje rozwijające się zagospodarowały i zużyły 55% światowych zbiorów tytoniu, 10 lat później 70%, a w roku 2010 przewidywany jest dalszy wzrost do 80%. Kraje rozwinięte w tym czasie ograniczają zarówno produkcję, jak i konsumpcję tytoniu i wyrobów tytoniowych. W latach 1985–1995 zmniejszyły import tytoniu z krajów rozwijających się o 240 tys. ton do poziomu 200 tys. ton rocznie.

Tabela 2

Zmiany w poziomie spożycia głównych używek w różnych grupach krajów

Kraje rozwinięte			
<i>Europa Środkowoschodnia i kraje WNP</i>			
	kawa (kg/osobę)	kakao (kg/osobę)	herbata (kg/osobę)
1980	0,3	0,5	0,3
1990	0,6	0,7	0,9
2010	0,6	0,7	1,1
<i>Pozostałe kraje rozwinięte</i>			
1980	4	1,4	0,7
1990	4,6	1,9	0,6
2010	5,3	2,5	0,6
<i>Kraje rozwijające się</i>			
1980	0,5	0,1	0,3
1990	0,4	0,1	0,5
2010	0,5	0,1	0,7

Źródło: Nikos Alexandratos, *World Agriculture Towards 2010*, FAO 1995, s. 111.

Miejsce używek w gospodarce krajów rozwijających się

Kraje rozwijające się, poza nielicznymi wyjątkami, dużą część produktu krajowego wytwarzają w rolnictwie². Na wsi mieszka i pracuje ponad 50% ludności. W krajach rozwijających się zlokalizowanych jest 99,5% z 1,1 mld ludzi biednych, z tego 77% ludności zamieszkującej głównie Afrykę i Azję

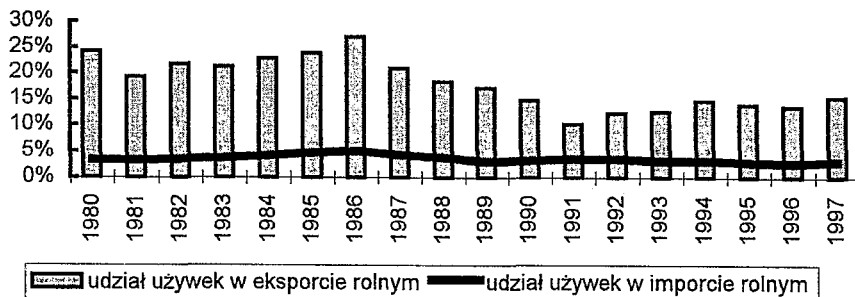
²Uganda w latach 90. 57% PKB, a kawa stanowiła ponad 80% eksportu – *The State of Agriculture 1998*, Rome, s. 133.

Południową osiąga dochody od 14 do 20% niższe od wyznaczonego przez Bank Światowy poziomu 31,23 USD miesięcznie uznanego jako granica ubóstwa. Większość ludności ubogiej zamieszkuje obszary wiejskie. Szczególnie w Afryce i Azji udział wiejskiej biednej ludności w ogólnej liczbie ubogich jest duży, co prezentuje poniższe zestawienie. Kraje o najwyższym udziale ludności biednej na wsi są często znaczącymi producentami używek, a wartościowy udział eksportu używek w eksporcie rolnym w przeliczeniu na 1 mieszkańca w wielu krajach przekracza 50%. Dochody z rolnictwa stanowią 60% dochodów ludności wiejskiej Ameryki Łacińskiej, 68% w Azji i 58% w Afryce³.

Kraj	Udział ludności biednej zamieszkującej na wsi
Wybrzeże Kości Słoniowej	86
Ghana	80
Kenia	96
Indie	79
Indonezja	91
Malezja	80
Filipiny	67
Tajlandia	80
Gwatemala	66
Meksyk	37
Panama	59
Peru	52
Wenezuela	20

Używki stanowią szczególną grupę produktów wśród upraw eksportowych. W przeliczeniu na 1 mieszkańca wszystkich krajów rozwijających się udział wartościowy eksportu używek (kawa, kakao, herbata i tytoń) w latach 1980–1997 stanowił 20–25% wartości całego eksportu rolnego, a w latach następnych zmniejszył się do 10–15%. (rys. 1). Mimo że są to wartości znaczące, to ich uśrednienie nie daje obrazu zróżnicowania w tym zakresie w grupie krajów słabiej rozwiniętych ze względu na obecność w tej grupie krajów bardzo załudnionych (Indie, Pakistan, Bangladesz) i krajów nie produkujących używek. W imporcie produktów rolnych import używek stanowi w omawianym okresie zaledwie 3–5% w ujęciu wartościowym na 1 mieszkańca. Generalnie zauważa się tendencję spadkową, chociaż udział ten jest nadal bardzo duży.

³The State of Food and Agriculture 1998, FAO, Rome, 1999.

*Obliczenia odnoszą się do eksportu użytków i eksportu rolnego ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca

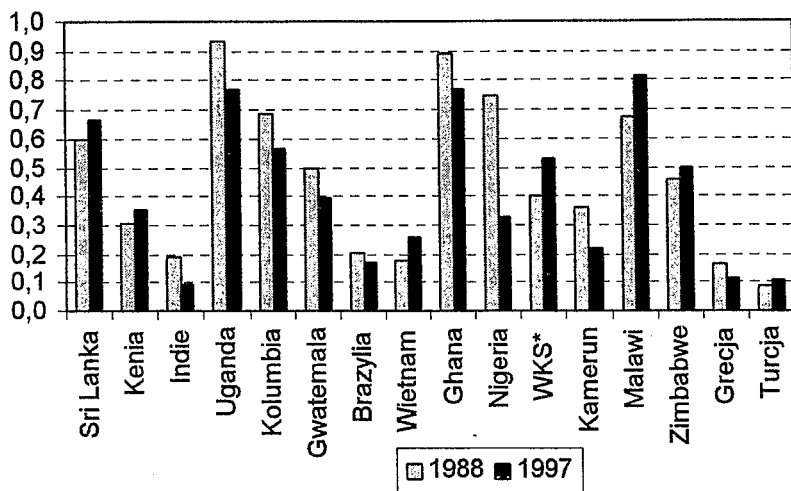
Rysunek 1

Dynamika zmian w wartościowym udziale użytków w handlu zagranicznym produktów rolnych w krajach rozwijających się w latach 1980–1997*

W odniesieniu do wybranych krajów, głównych producentów użytków, znaczenie tych artykułów w kształtowaniu poziomu eksportu rolnego niepomniernie wzrasta. Trzy pierwsze kraje przedstawione na rysunku 2 reprezentują producentów herbaty, w 5 kolejnych krajach dominującą używką jest kawa, Ghana, Nigeria, Wybrzeże Kości Słoniowej i Kamerun produkują głównie kakao, a ostatnie cztery kraje są przedstawicielami producentów tytoniu.

Tak duży wartościowy udział jednego produktu w eksporcie rolnym w przeliczeniu na 1 mieszkańca jak w przypadku Sri Lanki (herbata), Ugandy (kawa), Ghany (kakao), Malawi (tytoń) upoważnia do stwierdzenia o monokulturowym charakterze eksportu. Wiąże się z tym określone zagrożenia związane z wahaniami cen na rynku światowym, a także warunkami pogodowymi. Należy przy tym podkreślić, że w wielu z tych krajów na wsi zamieszkuje ponad 80% ludności o dochodach poniżej granicy ubóstwa.

Wpływy z eksportu jednej lub wszystkich użytków równoważą, a niekiedy wielokrotnie przekraczają wydatki związane z całkowitym importem produktów rolnych, w tym także żywności. Z wybranych krajów, znaczących eksporterów użytków, tylko Indie, Wietnam, Nigeria, Grecja i Turcja w 1988 roku nie zrównoważyły importu rolnego wpływami z eksportu użytków. Pierwsze trzy kraje z powodu dużej liczby ludności, a Grecja i Turcja mają inne źródła finansowania importu rolnego. Wartość eksportu użytków Gwatemali, Ghany, Kenii, Kolumbii, Malawi, Zimbabwe i Ugandy w 1988 roku była 3–8-krotnie wyższa od wartości importu rolnego. W 1997 roku relacje omawianych wpływów i wydatków uległy pogorszeniu, szczególnie w Kenii, Kolumbii, Gwatemali, Brazylii i Zimbabwe. (rys. 3).

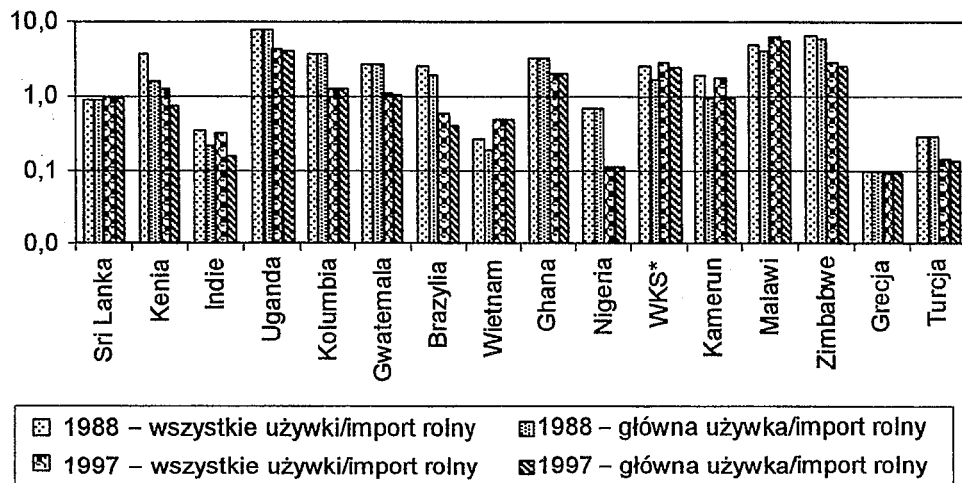

*Wybrzeże Kości Słoniowej

**W doborze krajów wykorzystano kryterium udziału jednej z używek w eksporcie rolnym. Udział ten wyliczono na podstawie wartościowego eksportu rolnego i wartościowego eksportu używki w USD/1 mieszkańca. Do analizy na rysunku wybrano kraje o największych wartościach tego udziału dla poszczególnych używek.

Rysunek 2

Udział używek w eksporcie rolnym wybranych krajów rozwijających się**

* Wybrzeże Kości Słoniowej

** W doborze krajów wykorzystano to samo kryterium jak przy rys. 2. Relacje te wyliczono na podstawie wartościowego eksportu używki dominującej, wartościowego eksportu wszystkich używek i wartościowego poziomu importu rolnego liczonych w USD/1 mieszkańca.

Rysunek 3

Relacja wpływów z eksportu używek i wydatków na import rolny**

Tabela 3

Udział używek w eksporcie rolnym wybranych krajów producenckich w 1998 roku

Kraj	Ekspert rolny w mln USD	Ekspert używek w mln USD	Udział używek w %
Malawi	383	337	88,0
Uganda	491	421	86,0
Ghana	638	499	78,2
Wybrzeże Kości Słoniowej	2 400	1 644	68,5
Sri Lanka	876	586	67,0
Etiopia	426	278	65,2
Zimbabwe	1 207	784	65,0
Kenia	1 165	726	62,3
Kolumbia	3 179	1 606	50,1
Brazylia	14 308	3 291	23,0
USA	66 256	7 009	10,6
Chiny	14 343	1 281	8,9

Źródło: FAOSTAT, SOFA 98, i obliczenia własne.

Konsekwencją dużej koncentracji upraw używek jest brak stabilizacji cen tych produktów na rynku światowym z powodów klimatycznych, ekonomicznych i politycznych i związane z tym zagrożenie dla gospodarek krajów-producentów. Ceny kawy wykazują tendencję malejącą od 1996 roku, mimo usilnych starań krajów producenckich do ograniczenia podaży na poziomie popytu. W 1999 roku zagrożenie zwiększonej podaży kawy przez Brazylię spowodowało dalszy spadek cen do poziomu 1300 USD za tonę. Jest to cena szokująco niska, biorąc pod uwagę fakt, że jeszcze w 1995 roku można było sprzedać tonę kawy za ponad 3000 USD. Naciski członków Stowarzyszenia Krajów Produkcujących Kawę (ACPC), w tym głównie Kolumbii, doprowadziły do rozpoczęcia negocjacji nowej umowy kawowej⁴, co nie przesądza o pomyślnym ich zakończeniu. Porozumienia krajów producenckich w zakresie stanowienia i regulacji poziomu cen światowych nie zawsze są skuteczne.

Ceny kakao są w bieżącej dekadzie najbardziej stabilne ze wszystkich używek, mimo że w 1997 roku dokonywano spekulacyjnych zakupów, będących następstwem zagrożeń związanych ze zjawiskiem El Niño. Wahania cen na rynku światowym tej używki są nieznaczne. Spokojnego wzrostu cen nie zakłócają nawet okresowe, duże dostawy ziarna kakao z Wybrzeża Kości Słoniowej.

Okresowe wahania cen herbaty są jeszcze większe niż w przypadku kawy. W 1997 roku cena herbaty była o 25% wyższa niż rok wcześniej i wynosiła 2215 USD/tonę. Wzrost popytu na tę używkę w Rosji i krajach WNP oraz zmniejszenie

⁴Rzeczpospolita z dnia 7.07.1999 i 8.07.1999.

zbiorów w wyniku suszy w Kenii wywindowały cenę herbaty na początku 1998 roku do ponad 3100 USD/tonę. Zapowiedź dobrych zbiorów herbaty w Indiach, Kenii i Sri Lance (główni eksporterzy) spowodowała, że już w kwietniu i maju 1998 roku 1 tonę herbaty można było kupić za 1760 USD.

Rynek konsumenta używek, narodowe preferencje i przyzwyczajenia decydują o tym, że producenci używek dostarczają je na rynek w postaci nieprzetworzonej (kawa niepalona, ziarno kakao, liście tytoniu). Importerzy przetwarzają surowe używki i dostarczają na lokalny rynek produkty opowiadające lokalnym upodobaniom. Statystyki podają eksport używek z krajów, w których nie są one produkowane. Zjawisko to należy określać mianem reeksportu przetworzonych używek. Skromny udział w tym eksporcie ma również Polska, która w pierwszym półroczu 1998 roku wyeksportowała używki o łącznej wartości 80 mln USD, z czego 62 mln USD stanowiły kawa, kakao, herbata i przyprawy⁵.

Podsumowanie

Używki stanowią jedyną grupę produktów rolnych pozyskiwaną w krajach rozwijających się, która nie doświadcza konkurencji ze strony rolnictwa krajów bogatych. W odróżnieniu od surowców rolniczych dla przemysłu (kaczuk, włókna roślinne) produkowanych również w krajach tropikalnych, używki są trudne do substytucji i dlatego ich produkcja przynosi stałe, wymierne wpływy dewizowe krajom najbiedniejszym. Często jest to jedyne źródło finansowania importu żywności. W wielu krajach eksport używek, a nierzadko jednej używki, stanowi ponad 80% wartości eksportu rolnego. Tak duże uzależnienie od eksportu jednego lub dwóch produktów jest poważnym zagrożeniem dla gospodarki kraju, które może wystąpić w wyniku spadku cen używek na światowym rynku bądź spadku produkcji jako konsekwencji niekorzystnych warunków pogodowych.

Mimo dużego znaczenia używek dla gospodarki krajów rozwijających się, w ostatnim dwudziestolecu zanotowano pewną reorientację popytu na herbatę i tytoń w kierunku krajów biednych. Szczególnie niekorzystny jest znaczący wzrost spożycia tytoniu, stwarzający wiele problemów ekonomicznych, społecznych i zdrowotnych.

---

⁵Kóska B., Międzynarodowy handel używkami ze szczególnym uwzględnieniem Polski, maszynopis w Katedrze Rolnictwa Światowego SGGW, 1999, s. 30.

Literatura

FAOSTAT 1999, SOFA 1998, Rzym 1999.

KÓSKA B., Międzynarodowy handel używkami ze szczególnym uwzględnieniem Polski. Ma-szynopis, KRŚ SGGW, 1999.

NIKOS ALEXANDRATOS, *World Agriculture Towards 2010*. FAO, Rzym 1995.

Rzeczpospolita z dnia 7.07.1999 i 8.07.1999.

The State of Food and Agriculture 1997, 1998, FAO, Rzym.

ZAJĄCZKOWSKA M., Podaż i spożycie herbaty w Polsce w latach 1950–1995. Zeszyty Naukowe SGGW: *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej* nr 29, 1997.

ZAJĄCZKOWSKA M., Podaż i spożycie kawy w Polsce w latach 1950–1995: Zeszyty Naukowe SGGW: *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej* nr 29, 1997.

Significance of the Stimulant Products in the Economies of the Developing Countries

Abstract

The paper presents an analysis of four products selected from the group of the stimulants (i.e. coffee, tea, cocoa and tobacco) from the point of view of their importance in the developing economies.

The author examines the localisation of the stimulant production, the size and geographical directions of export of the products under consideration, as well as the changes in their consumption in the countries which produce and import the stimulants.

To emphasis the economic significance played by the stimulants in national economies, the poverty dimensions in rural regions of the producer countries were showed.